

in andere vorm. Of dat afkeurens- of betreurenswaardig is? Vanuit Boelaars' eigen visie niet. Want in de Indonesische samenleving als geheel gaat het niet anders.

Nog enkele al dan niet kritische opmerkingen. Een vergelijking met de situatie van de 12-15 miljoen Indonesische protestanten ontbreekt geheel. Hoofdstuk 2.2 volgt kritiekloos het krakkemikkige verhaal van Y. Bakker SJ in *Sedjarah Geredja Katolik* over de vroege christelijke geschiedenis van Indonesië. Ernstiger is dat de auteur geen blijk geeft van begrip voor de frustraties van en de daaruit resulterende tegenwerking door de Indonesische Islam, en deze dus uitsluitend als vijand en dreiging op de achtergrond tekent (112, 137vlg., 380vlg.). Opvallend is de soepele houding van de Indonesische overheid en samenleving jegens kwantitatieve en kwalitatieve buitenlandse aanwezigheid. Van een eventuele kritische houding van de kerk jegens het overheidsbeleid op sociaal-economisch of politiek (Oost-Timor!) gebied blijkt vrijwel niets. Het boek is uitstekend verzorgd en ondanks de veelheid van materiaal zeer goed toegankelijk.

Th. van den End

R. Boekholt, *De staat, dr. L. de Jong en Indië. Het proces van het comité geschiedkundig eerherstel Nederlands-Indië tegen de staat der Nederlanden over deel XI A van 'Het koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog', 29 maart 1986-10 april 1990* (Den Haag: Moesson, 1992, 416 blz., f69,50, ISBN 90 70301 56 3).

Dit boek is een strijdschrift in de meest letterlijke zin van het woord. Het bevat de stukken van het proces, dat door het bovengenoemde comité (what is in a name?) werd aangespannen tegen de staat. Het geding spitte zich toe op de eis dat deel XI A van *Het koninkrijk* herschreven zou worden door 'onbevangen' deskundigen. Deel XI A deugde immers niet. De auteur, L. de Jong, zou 'bewust een negatief beeld' van de vooroorlogse Indische samenleving hebben geschetst. Talloze Indische Nederlanders, of althans Nederlanders met *roots* in Indië, zoals de samensteller van het strijdschrift, Ralph Boekholt, herkenden in deel XI A niet hun land van herkomst, zoals zij dit voor zichzelf hadden geconstrueerd, 'hun vroegere wereld, hun menselijke geschiedenis'. De zaak werd in hun beleving des te erger, omdat hier sprake zou zijn van een 'officiële' visie, van 'staatsgeschiedschrijving'. De Jong had immers zijn werk geschreven in opdracht van de staat. Slechts een nieuwe opdracht van die staat tot het schrijven van een nieuwe officiële geschiedenis, uiteraard aan een of meer andere en hopelijk deskundiger auteurs verstrekt, zou de verlangde genoegdoening kunnen bieden. Met de eis werd uiteindelijk door het gerechtshof te 's-Gravenhage, een college waarin bij uitstek wijze mensen zitten, korte metten gemaakt. In een nog geen vier pagina's tellend arrest werd het door de advocaat van het comité, mr. L. van Heijningen, opgetrokken juridisch rookgordijn doorgeprikt. Een tweede procedure bij de Raad van State, waarop ik nu maar verder niet inga, had evenmin succes.

Als een van de adviseurs voor de Indische delen van De Jongs geschiedwerk (naast I. J. Brugmans, R. C. Kwantes en generaal F. van der Veen) heb ik alle verontwaardiging nooit zo goed kunnen begrijpen. Wetenschap en emotie verdragen elkaar doorgaans slecht. Het boek van De Jong gaf uitdrukking aan een subjectieve overtuiging, maar voor welk historisch werk geldt dit niet? Waar het om ging was de vraag of deze overtuiging wetenschappelijk verdedigd kon worden. Aan die maatstaf voldeed bij alle detailkritiek die natuurlijk op elk wetenschappelijk werk mogelijk is, het boek naar mijn—evenzeer subjectieve—mening ten volle. Het was waar, voor het eerst verscheen hier een groot overzichtswerk over de Indische geschiedenis, dat brak

met de 'Daar werd wat groots verricht...'-literatuur die voor vorige generaties leesstof was geweest en waaraan velen, die op een Indisch verleden konden terugzien, zich zeer begrijpelijk hadden gekoesterd. Maar op zichzelf kon dit geen aanleiding zijn om van het boek of bepaalde hoofdstukken daaruit afstand te nemen, zoals Brugmans Kwantes en Van der Veen wel uitdrukkelijk deden.

Ik betwist evenzeer, dat De Jongs opdracht het werk het karakter van 'officiële' geschiedschrijving zou hebben gegeven, waardoor het op een hogere mate van gezag en autoriteit aanspraak zou kunnen maken dan ander historisch werk. Het was van meet af aan duidelijk, dat de staat geen bijzondere verantwoordelijkheid voor de inhoud van het boek wenste te dragen en gelijk had hij! Naar mijn gevoel vocht het comité geschiedkundig eerherstel Nederlands-Indië dan ook tegen windmolens; een gevecht dat overigens precies een jaar eerder begon dan de titel van het hier gerecenseerde boek opgeeft, om het bij deze ene drukfout uit vele maar te laten.

Ruim driehonderd pagina's processtukken verder zie ik geen aanleiding over het vorenstaande anders te denken. Het comité had mijns inziens beter gedaan het geld, dat nu als proceskosten of honorarium aan de advocaat werd uitgegeven, bij wijze van aanmoedigingspremie beschikbaar te stellen aan enige (bij voorkeur jonge) historici, die over de geschiedenis van de voormalige kolonie een studie zouden willen schrijven; een studie die dan geconcentreerd zou moeten worden op het reilen en zeilen van de Indische Nederlanders (Indo-Europeanen). Want dat voor zo'n wetenschappelijke studie, die zich ten minste zou moeten uitstrekken over de periode tussen 1816 en 1962, goede gronden bestaan, zeg ik Boekholt en het comité graag na. Met instemming citeer ik dan ook het slotwoord: er is geen heden en toekomst zonder verleden en kennis van dat verleden. En nu ik toch het boek dicht sla: op die laatste bladzijden ontloopt Th. Stevens in een slotbeschouwing 'Beeld of karikatuur?' zich tot een goed advocaat van de zaak van de Indische Nederlander, ook al is zijn pleidooi voor meer recht voor de Indische samenleving niet op elk punt even overtuigend. Zou hij bij voorbeeld werkelijk menen, dat Indische Nederlanders voor de tweede wereldoorlog door hun blanker gekleurde mede-Europeanen in veel gevallen *niet* sociaal werden gediscrimineerd? Het zou een negatie zijn van de op huidkleur gebaseerde kastemaatschappij die elke koloniale samenleving was en is. Zelfs de juridische gelijkstelling van Nederlanders en Indische Nederlanders kon daaraan — helaas! — maar weinig veranderen.

C. Fasseur

Nederlandse textiel in het achttiende-eeuwse Perzië

J. GOMMANS

Enige jaren geleden kwam ik bij mijn promotieonderzoek naar Afghaanse staatsvormingsprocessen enkele opmerkelijke verwijzingen tegen naar de grote vraag en beschikbaarheid van Nederlandse textiel in het noordelijke binnenland van Perzië. Zo bericht de Britse handelaar Thomas Hanway vanuit Noord-Perzië rond het midden van de achttiende eeuw dat de wolwaren die Armeense kooplieden via de Levant en Rusland in Perzië aanvoerden van Hollandse makelij waren. Hij meldt onder meer dat:

The Persians had been long accustomed to Dutch cloth, which were thicker, and for the most part better thom, and of softer and finer wool, the crimson and scarlet of a finer dye¹.

Hij voegt daaraan toe dat de Armeniërs er dankzij hun contacten met Amsterdam in waren geslaagd het gros van de Perzische zijdehandel via Rusland en de Levant naar zich toe te trekken². Een halve eeuw later duiken in hetzelfde gebied ook Nederlandse gouden dukaten op. Volgens de Franse waarnemer Adrien Dupré werden ze door Russische handelaren aangevoerd om ruwe Perzische zijde in te kopen³. Volgens deze berichten heeft het er alle schijn van dat in de zijde producerende gebieden van Noord-Perzië — lees Gilan en Mazandaran — ruwe zijde werd verruild voor Nederlandse textiel en valuta: in het eerste geval vooral wollen laken maar wellicht ook wel fijne linnen stoffen⁴.

Europese wolwaren vonden reeds van oudsher een grote afzet in de Levant en andere gebieden van Azië. Ook de achttiende-eeuwse oostwaartse stroom van Nederlands edelmetaal is verre van uitzonderlijk te noemen. Het is bekend dat gezien de relatieve waarde van goud en zilver en de structurele onevenwichtigheden in de internationale betalingsbalansen vooral zilver onderhevig was aan een permanente oostwaartse druk richting India⁵. Zo wordt reeds in de zestiende en zeventiende eeuw door ooggetuigen verslag gedaan van in Perzië in omloop zijnde leeuw- en rijksdaalders⁶. De vraag die

1 J. Hanway, *An historical account of the British trade over the Caspian Sea* (4 din.; Londen, 1753) II, 20-21.

2 *Ibidem*, I, 37; II, 31.

3 A. Dupré, *Voyage en Perse, fait dans les années 1807, 1808 et 1809* (2 din.; Parijs, 1819) II, 387-388. Zie ook E. Scott Waring, *A tour to Sheeraz* (Londen, 1807) 128 en W. Ouseley, *Travels in various countries of the East; more particularly Persia* (3 din.; Londen, 1819) III, 490.

4 Katoenen stoffen werden pas in de negentiende eeuw op grote schaal uit West-Europa geëxporteerd. Zie onder meer A. Attman, *The bullion flow between Europe and the East* (Göteborg, 1986) 59-61, 110.

5 Voor de zeventiende-eeuwse verslagen, zie: R. W. Ferrier, 'The Armenians and the East India Company in Persia in the seventeenth and early eighteenth centuries', *Economic History Review*, XXVI (1973) 60; R. P. Mathee, 'Politics and trade in late Savavid Iran. Commercial crisis and government reaction under Shah Solayman (1666-1694)' (Dissertatie University of California, Los Angeles, 1991) 222-240.